

Obecná škola (německá) Kladruby
1937 – 1945

Inventář

Číslo EL NAD: 588
Evidenční číslo pomůcky: 245

Obsah

Úvod.....	3
I. Vývoj původce archivního souboru.....	3
II. Vývoj a dějiny archivního souboru.....	7
III. Archivní charakteristika archivního souboru.....	7
IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru.....	8
V. Záznam o uspořádání archivního souboru.....	8
Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury.....	9
Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk.....	10
Inventární seznam.....	11

Úvod

I. Vývoj původce archivního souboru

Základy novodobého základního školství byly položeny v r. 1774 „Všeobecným školním řádem“ (Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in den sämtlichen k. k. Erbländern) vydaným císařovnou Marií Terezií na podkladě návrhu vypracovaného císařským rádcem a osvíceným augustiniánským opatem kláštera ve slezské Zaháni, Johannem Ignazem von Felbingerem. Zásadní roli v nově konstituovaném školském systému sehrála i za tím účelem zřízená dvorská studijní komise.

Všeobecným školním řádem byla dána struktura tzv. nižšího školství, které v podstatě existovalo do poloviny 20. století a nahradilo tak školský systém do té doby organizačně i pedagogicky nejednotný a roztržštěný. Dokument jako zásadní změnu oproti dosavadní praxi stanovil, že vrchní dozor nad školstvím přešel z církve na stát, neboť v každém hlavním městě jednotlivých zemí byla zřízena zemská školní komise při zemské vládě. Komise se starala o zřizování nových škol a spravovala zemský školní majetek. Ustanovovala pro jednotlivé obvody školní dozorce, kteří s podporou krajských úřadů dohlíželi na stav školství. Obvykle byli do této funkce ustanovováni vikáři. V jednotlivých místech pak byl svěřen dozor nad školou místnímu faráři. O materiální stránku věci se staral vrchností ustanovený světský dozorce, obvykle panský úředník nebo vážený občan.

Císařský předpis stanovil tři typy škol:

Triviální školy (označované jako farní nebo filiální v případech, kdy byly zřízeny při farách či filiálních kostelích) byly nejčastěji jednotřídní, více tříd měly výjimečně. Poskytovaly šestileté základní vzdělání dětem od 6 do 12 let v předmětech čtení, psaní, počítání, náboženství s mravoukou na něm založenou a uvedení k hospodářství. Docházka do těchto škol byla povinná a výuka probíhala v mateřském jazyce. Císař Josef II. vydal nařízení, že obecná škola má být zřízena i všude tam, kde je v obvodu půl hodiny 90 - 100 dětí školního věku. To v důsledku znamenalo zvýšení dosavadního počtu triviálních škol.

Hlavní školy zakládáné ve větších městech bývaly o 3 případně 4 třídách a poskytovaly vzdělání v řadě dalších předmětů navíc oproti školám triviálním. Vyučování se uskutečňovalo v němčině.

Normální nebo-li vzorné školy byly zřízeny v hlavních městech jednotlivých zemí, měly 4 třídy a jejich výuka v německém jazyce byla postavena na rozšířené osnově hlavních škol.

Za císaře Františka II. byl v r. 1805 vydán nový zákoník obecného školství, Politické školské zřízení (Politische Verfassung der deutschen Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien), který znamenal opětovné získání dominantního vlivu církve na školství. Ponechal základní rozdělení škol, navíc přinesl zřizování reálných škol ve městech pro vzdělání obchodnického a úřednického dorostu. Ve městech mohly být zřizovány dívčí školy.

Většina triviálních škol měla jediného učitele na 100 žáků. Pokud jejich počet přesáhl toto číslo, býval učiteli přidělen pomocník. Školní budovy se pořizovaly tak, že vrchnost poskytla stavební materiál, školní patron (obvykle místní farář) zajistil řemeslníky a vesnice dodala ruční a potažní robotu. Školní povinnost se vztahovala i na děti pracující v továrnách, které se vzdělávaly o sobotách a nedělích, resp. dorost starší 12 let, jenž měl na venkově

navštěvovat zprvu do 18, později do 15 let, nedělní opakovací hodiny. V každém kraji byla zřízena alespoň jedna hlavní škola.

Podmínkou pro vykonávání práce učitelského pomocníka býval pro triviální školy tříměsíční, pro hlavní školy šestiměsíční, přípravný kurs (preparandie) zakončený zkouškou. Pokud se pomocník při výuce osvědčil, mohl udělat další zkoušku na samostatné učitelství. Od r. 1832 bylo přípravné období nezbytné pro získání učitelské kvalifikace prodlouženo na 6 měsíců pro triviální školy a na 1 rok pro hlavní školy. V r. 1841 pak byla doba přípravy sjednocena na 1 rok pro oba typy škol.

Učitel býval doporučován zemskou vládou, majitelem panství či patronem školy, obcí nebo farářem a umístovací dekret vydávala konsistoř. Učitele vzorných a hlavních škol jmenovala dvorská komise. Dohled nad hlavními a triviálními školami náležel jednak místnímu duchovnímu správci, jenž byl přímým představeným učitele i školy, na niž zároveň vyučoval náboženství a současně světskému správci dohlížejícímu na řádný stav školní budovy a školní docházku. Právní základ zavedený Politickým školským zřízením v podstatě přetrval až do 2. poloviny 19. století, neboť uvedený předpis byl postupně rozvíjen dalšími úpravami.

V r. 1848 bylo ve Vídni zřízeno namísto dosavadní dvorské studijní komise ministerstvo veřejného vyučování, vzápětí přejmenované na ministerstvo kultu a vyučování. Následně pak byly v jednotlivých zemích monarchie konstituovány zemské školní úřady, do jejichž kompetence spadala správa obecných a středních škol. V jejich čele stáli zemští školní inspektoři. V každém politickém okrese byl ustanoven okresní školní inspektor, obvykle místní vikář. Od následujícího roku 1849 byla stanovena doba vzdělání pro učitele na 2 roky.

Mezi roky 1852 – 1858 byla provedena reorganizace hlavních škol tak, aby byly všude čtyřtřídní. Tam, kde byly čtvrté třídy již dříve, specializovaly se tyto školy jako reálné nebo měšťanské, a označovaly se proto jako nižší reálky či měšťanky. Pokračovalo se v nich ve výchově měšťanské mládeže pro obchod, řemeslo a hospodářství na základě daném triviální školou.

Konkordátem mezi rakouským císařem a papežem byla dominantní úloha ve školství od r. 1855 nakrátko vrácena církvi, nicméně vydáním řady zákonů v 60. letech 19. století se školství postupně vrátilo do pravomoci státu, stalo se záležitostí převážně civilní a zejména věcí decentralizovanou, v kompetenci jednotlivých zemí. V Čechách byl tento proces zahájen zákonem č. 33/1864 Z. z. o částečném zrušení školního patronátu a zákonem č. 1/1866 Z. z. o provedení rovného práva obou zemských jazyků ve školách obecných a středních.

Základní zásady pro další vývoj zemského školství mj. stanovil zákon č. 142/1867 Ř. z., který státu vyhrazoval právo nejvyššího řízení a dozoru nad vyučováním a vychovatelstvím. Zákonem č. 84/1868 Ř. z. byla určena základní pravidla pro vztah školy a církve.

Vyvrcholením legislativního procesu ve školství bylo vydání říšského zákona č. 52/1869 Ř. z. o obecných (v českém překladu někdy národních) školách. Zákon stanovil interkonfesijnost obecné školy, rozšířil trivium o četné další předměty, položil meze náboženskému vyučování, dal pevný základ měšťanské škole, stabilizoval osmiletou školní povinnost, upravil školní docházku, nově uspořádal přípravné i navazující vzdělávání učitelů, vymezil způsobilost k vykonávání učitelského úřadu (čtyřleté studium na učitelském ústavu) a způsob dosazování učitelů, vytkl povinnost ke zřizování a provozování škol a upravil předpisy a podmínky pro soukromé školství.

Některá ustanovení výše uvedeného zákona byla později upravena tzv. školskou novelou, zákonem č. 53/1883 Ř. z. Ještě za éry monarchie, ale následně i během existence Československé republiky navázala na oba zákony řada dalších zákonů a předpisů, jimiž byly upravovány jednotlivé problémy školství.

Na základě uvedené legislativy byly obecné (národní) školy (Volksschulen) určeny pro vzdělání mládeže ve věku školou povinném po dobu prvních pěti let školní docházky, případně pro vzdělávání v dalších třech letech školní povinnosti, pokud žáci nepřešli na školu měšťanskou nebo některou ze středních škol.

Veřejné obecné školy byly v Čechách zřizovány všude tam, kde v osadě nebo několika osadách (samotách) ležících v okruhu 1 míle (od r. 1876 v okruhu 4 km) bylo v pětiletém průměru více než 40 dětí ročně. Pakliže byla pro děti docházka z důvodu obtížných komunikací komplikovaná, mohly úřady přistoupit ke zřizování expozitur škol. K výuce na expozituře pak býval určen některý z učitelů obecné školy. Pokud byla škola nejméně 5 let nucena dělit většinu tříd, bývala následně rozdělena na 2 samostatné školy. Jestliže byla škola v lidnatém místě nebo počet zákonem vyžadovaných učitelů byl vyšší než 6, docházelo k jejímu dělení podle pohlaví a vzniku chlapeckých, resp. dívčích škol. Od školního roku 1932/33 byl stanoven maximální počet 50 žáků pro jednotřídky. Ve dvoutřídkách a vícetřídkách smělo být ve třídě nejvýše 60 žáků.

Měšťanské školy (Bürgerschulen) byly vyšším stupněm obecných škol určeným pro vzdělání v 6. - 8. roce školní docházky. Dle zákona byla veřejná měšťanská škola jako nezbytná zřizována v obvodě každého politického okresu. Další mohly být zřizovány při obecných školách s alespoň 400 dětmi. Do měšťanských škol měly za povinnost docházet děti, které měly tuto školu ve školním obvodu. V případě, že měla smíšená měšťanská škola alespoň 3 roky po sobě více než 300 žáků, došlo k jejímu rozdělení na dvě samostatné školy: chlapeckou a dívčí. Na základě tzv. malého školského zákona č. 226/1926 Sb. byly při měšťankách zaváděny pokračovací školy (živnostenské, kupecké, lidové hospodářské) a pokračovací kurzy pro 14 – 16letou mládež. Počínaje školním rokem 1932/33 nesměl být počet žáků v jednotlivých třídách vyšší než 60. Od r. 1941 byly přejmenovány na hlavní školy.

Obecné i měšťanské školy měly přidělen svůj tzv. školský obvod (tvořený kromě obce osadami, jejich částmi a samotami), který se až na nepatrně výjimek shodoval s obecními hranicemi. O majetkoprávní a provozní stránku škol v rámci školních obcí pečovaly od r. 1873 veřejné úřady - místní školní rady. Okresní školní rada pak zastupovala zájmy tzv. školního okresu navenek, vedla jednání o úpravě a rozšíření existujících škol či zřizování nových škol, prozatímně obsazovala uprázdněná učitelská místa apod. Na fungování školství v jednotlivých školských okresech dohlíželi státní zaměstnanci, okresní školní inspektoři. Nejvyšším dozorcím úřadem byla v jednotlivých zemích zemská školní rada.

Školský systém konstituovaný v rakouské monarchii ve 2. polovině 19. století a doplňovaný a upravovaný předpisy Československé republiky, byl v hlavních rysech uplatňován v podst. až do r. 1948, resp. 1953, kdy po zavedení socialistického společenského uspořádání došlo i na změnu struktury školství.

V pohraničí však v důsledku změn souvisejících s koncem 2. světové války byly v r. 1945 obecné školy (Volksschulen) plošně prozatímně uzavřeny (viz Výnos MŠO poř. č. 18 z 7. VI. 1945, č. 2641 pres.) a následně zrušeny (viz Výnos MŠO poř. č. 90 z 16. X. 1945, č. 8551 pres). Od září 1945 byly nově otevírány české obecné školy pro děti dosídlenců.

Počátky školství v klášterním městě Kladrubech (Kladrau) sahají mnoho staletí nazpět, kdy církevní vrchnost města provozovala v objektu benediktinského kláštera latinskou školu.

Přímo ve městě pak došlo ke zřízení školy nejpозději v 16. století při farnosti sv. Jakuba, první písemná zmínka o ní pochází z r. 1584. Městská škola, resp. jedna její učebna sídlila na někdejší radnici v těsné blízkosti kostela. Druhá třída a byt učitele se nacházely v sousedním přístavku. V r. 1777 škola do té doby česká byla přeměněna na německou a v r. 1782 z ní byla ve smyslu tereziánských reforem zřízena hlavní škola. Představitelem školy tehdy byl Christof Löw. Rozsáhlý požár v r. 1843 však zničil velkou část Kladrub včetně radnice a škola tak přišla o zázemí. Krátce se pak vyučovalo na zámku v budově konventu a posléze v čp. 42 (již neexistuje).

V čele školy od r. 1835 a do r. 1878 stál v čele školy Franz Worel, za něhož došlo k jednáním o nové školní budově. Po vleklých jednáních představitelů obce měl být pro školu upraven objekt soukromého domu čp. 24. Na nátlak veřejnosti nakonec byla v l. 1850 – 1852 pro školu vystavěna nová budova čp. 90. Realizace byla zadána staviteli ze Zálezel, Wenzelu Hildovi, s nímž spolupracoval Franz Müller z Pozorky. Náklady dosáhly 5 668 zlatých a 36 krejcarů konvenční měny.

Škola byla zpočátku dvoutřídní, od školního roku 1865/66 trojtřídní, od r. 1874/75 fungovala jako čtyřtřídní a konečně od r. 1885/86, byla rozšířena na pětitřídní. Od r. 1932/33 se stala až do konce existence znovu čtyřtřídní. V r. 1937/38 sem docházelo 129 žáků.

Školní obvod zpočátku tvořily kromě Kladrub i obce Láz, Pozorka včetně windischgrätzského zámku a Vrbice, a původně také expozitury v Brodě a Milevu. Ještě před koncem 19. století se jako první osamostatnila škola v Brodě (1892), posléze došlo na zřízení vlastní školy ve Vrbici (1895) a naposledy se v jednotřídní veřejnou obecnou smíšenou školu proměnila expozitura v Milevu (1899).

V průběhu let se ve škole vystřídaly desítky učitelů, z nichž Wilhelm Schöft (1881 – 1885), Johann Tuma (1904 – 1925) a Robert Rau (1919 – 1945) se kromě výuky věnovali místní historii a vytvořili práce podstatné pro regionální dějiny a vlastivědu.

Druhým řídicím učitelem obecné školy se stal v r. 1878 Josef Pötzl, který zde působil do r. 1895. V tom roce byla v Kladrubech otevřena měšťanská škola a obě školy pak měly jedno ředitelství až do konce školního r. 1937/38. V čele společného ředitelství se pak vystřídali: Karl Grohmann (1895 – 1896), Josef Pierl (1896 – 1907), Karl Grohmann (1907 – 1923), Josef Schott (1923 – 1924), Georg Manet (1927 – 1934), Theodor Tauber (1934 – 1935), Wenzel Czech (1935 – 1936), Margaretha Fremuth (1936 – 1938). Od 1. září 1938 až do konce provozu školy v r. 1945 se škola osamostatnila a získala opět vlastní vedení v osobě řídicího učitele Roberta Raua.

Učitelský sbor se rozrůstal uměřeně počtu tříd, žáků a posléze i nárokům na výuku. K r. 1877 např. ve čtyřtřídce učili kromě řídicího Worla i Josef Pötzl, Wenzel Hromada a Ferdinand Pistl. V r. 1889 měla pětitřídka o 329 žácích šestičlenný pedagogický sbor, přičemž v expoziturách v Brodu (37 žáků) a Milevu (26 žáků) působili další vyučitel a učitelka domácích nauk.

Od r. 1873 škola náležela do obvodu školního okresu Stříbro a vyšší dohled nad ní tudíž vykonávala do r. 1938 Okresní školní rada ve Stříbře, poté do r. 1945 Kreisschulamnt ve Stříbře.

Budova někdejší obecné školy v současnosti slouží jako obecní kino.

II. Vývoj a dějiny archivního souboru

Na každé obecné i měšťanské škole byly dle § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z. povinně vedeny a do „školního archivu“ ukládány úřední spisy: školní kronika, školní inventář, jednací protokol, index normálií, knihovní katalogy, seznam knih pro chudé žáky, třídní výkazy docházky a prospěchu žactva a třídní knihy. Vedení úředních spisů a korespondence školy měl v popisu práce určený správce školy, případně třídní učitelé.

Za dobu činnosti jedné z větších škol na území tehdejšího okresu Stříbro nepochybně vznikla četná agenda, z níž se však dochovalo torzo o 4 knihách: 3 třídní knihy z let 1937 – 1943 a kniha příjmů a vydání z r. 1945. Třídní knihy byly převzaty do Okresního archivu Tachov (společně s matrikou měšťanské školy z let 1939 – 1943) neznámo kdy a odkud před r. 1993, neboť k tomu neexistuje žádná dokumentace. Archiválie pak byly identifikovány v rámci vnitřní revize archivních fondů v r. 1999 a následně byla pro soubor založena příslušná dokumentace. V rámci inventarizace souboru Archiv města Kladruby byla v r. 2004 do souboru NOŠ vytříděna kniha příjmů a vydání školy z r. 1945 (společně s pokladní knihou měšťanské školy 1939 – 1940). Dne 2. prosince 2005 byly do archivu předány čtyři třídní výkazy měšťanské školy (číslo přírůstku 18/2005), které byly přiřazeny k archiváliím ve stávajícím souboru NOŠ. Ostatní agenda školy včetně expozitur je dosud neznámá.

III. Archivní charakteristika archivního souboru

Na počátku inventarizačních prací byla identifikována a vytříděna agenda Měšťanské školy (německé) 1939 – 1944, celkem 6 úředních knih (4 třídní výkazy z let 1941 – 1944, matrika z let 1939 – 1943 a pokladní kniha z let 1939 – 1940) o celkové metrži 0,04 bm a následně byl pro tohoto původce založen vlastní EL NAD 1079. V l. 1938 – 1945, tj v období, z něhož archiválie pocházejí, měšťanská škola fungovala jako samostatný subjekt s vlastním ředitelstvím. Metráž souboru se tak z původních 0,07 bm snížila na 0,03 bm.

Do inventarizace byl zahrnut veškerý archivní materiál původce. S ohledem na neexistující spisový plán a torzovitost dochovaných dokumentů bylo při koncipování inventárního seznamu vycházeno ze základního systému řazení a zároveň přihlédnuto k pořadí písemností tak jak určoval § 136 Řádu školního a vyučovacího pro školy obecné a měšťanské vydaného Nařízením ministerstva věcí duchovních a vyučování č. 159/1905 Ř. z.

Ve škole bezpochyby bývala systematicky vedena rozsáhlá spisovna a jednotlivé dokumenty, jak dokazují signatury na titulních stranách třídních knih (Inv. No 15b, Inv. 15A, In. N. 20/d), bývaly evidovány. Tyto knihy bylo rozhodnuto ponechat v souboru z exemplárních důvodů, neboť se jedná o dokumenty ilustrující výuku v období, kdy Kladruby náležely k německému státu. Současně jsou tyto dokumenty téměř jedinými, které se dochovaly z činnosti kdysi významné vícetřídní školy a potvrzují tak vůbec její existenci.

V průběhu pořádání nebyly navrženy žádné písemnosti k vnitřní skartaci.

Dochované archiválie jsou kategorie II.

Jazykem archivního souboru je němčina.

Fyzický stav archivního souboru je dobrý.

IV. Stručný rozbor obsahu archivního souboru

Celý archivní soubor je badatelsky velmi omezeně využitelným zdrojem informací ke studiu dějin školy, resp. školního obvodu. Zlomek archiválií spíše potvrzuje existenci obecné školy, okrajově ilustruje obsah výuky, resp. hospodaření v období, kdy se škola stala součástí sítě německého školství. Vhodně doplňuje informace obsažené v souborech ostatních školních původců v Kladrubech, tj. Měšťanské školy (německé), České obecné školy, Mateřské školy a Základní devítileté školy. Doplnit může i údaje v souborech z lokalit spadajících do kladrubského školního obvodu, tj. Brodu, Mileva a Vrbic, neboť ze samostatné éry německých obecných škol v těchto vesnicích se nedochovaly žádné archiválie. V kombinaci se soubory ostatních původců z Kladrub lze na základě souboru poměrně objektivně podat obraz dějinného vývoje klášterního města.

V. Záznam o uspořádání archivního souboru a zpracování archivní pomůcky

Archiválie souboru Obecná škola (německá) Kladruby 1937 – 1945 uspořádala a inventární seznam vypracovala v prosinci 2006 Dana Bízová. Revizi inventárního seznamu provedla, úvod napsala a inventář sestavila v srpnu 2007 PhDr. Markéta Novotná ve Státním okresním archivu Tachov.

V Tachově, 21. prosince 2007

Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná

Příloha č. 1 – Seznam použitých pramenů a literatury

- Adressbuch und Führer für den politischen Bezirk Mies, Stříbro 1912
- Adressbuch und Führer für den politischen Bezirk Mies, Stříbro 1924
- Čechura J.: Kladruby v pohledu devíti staletí, Plzeň 1995
- Der Heimatkreis Mies, Land und Leute an Miesa und Radbusa, Dinkelsbühl, 1962
- Dobeš J., Hledíková Z., Janák J.: Dějiny správy v českých zemích, Praha 2005
- Havelka F., Placht O.: Příručka školské a osvětové správy, Praha 1934
- Janouškovec J.: Soupis kronik z okresu Tachov, uložených v okresním archivu, in: Sborník okresního muzea v Tachově, 1978/11, Tachov 1978
- NA, Zemská školní rada v Praze, inv. č. 588, matriky škol-okres Stříbro, k. č. 291
- Popis obecného školství v Království Českém, Praha 1889
- Rozvoj socialistického školství na Tachovsku, Tachov 1981
- Seznam národních škol a jejich učitelstva v Československé republice podle stavu ze dne 31. října 1933, Praha 1934
- Schematismus des Volksschulwesens im Königreich Böhmen, Praha 1891
- Schematismus für das Königreich Böhmen, Praha 1877
- Schöft W.: Die Stadt Kladrau von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart, Stříbro 1891
- Sommer J. G., Das Königreich Böhmen – 6. Band Pilsner Kreis, Praha 1838
- Věstník Ministerstva školství a osvěty – ročník 1945
- Weschta W.: Kladrau – Geschichte des Klosters und der Stadt, Dinkelsbühl 1966

Příloha č. 2 – Seznam použitých zkratk

čp.	číslo popisné
JAF	Jednotný archivní fond
l.	léta
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
NAD	Národní archivní dědictví
NOŠ	obecná škola (německá)
r.	rok
pres.	presidiální
Ř. z.	Říšský zákoník
Z. z.	Zemský zákoník

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Časový rozsah	Evid. jednotka
Úřední knihy			
1	Třídní kniha (Klassenbuch 2. Klasse)	1937 – 1938	K 1
2	Třídní kniha (Klassenbuch 1. Klasse)	1940 – 1941	K 2
3	Třídní kniha (Klassenbuch 4. Klasse)	1942 – 1943	K 3
4	Knih příjmů a vydání (Schulsachbuch Einnahmen und Ausgaben)	1945	K 4

Název archivu:	Státní okresní archiv Tachov
Název archivní pomůcky (archivního souboru):	Obecná škola (německá) Kladruby
Značka archivního souboru:	NOŠ Kladruby
Časový rozsah:	1937 – 1945
Počet evidenčních jednotek:	4 úřední knihy
Počet inventárních jednotek:	4
Rozsah bm:	0,03
Stav ke dni:	21. prosince 2007
Archivní soubor zpracovaly:	Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná
Pomůcku sestavily:	Dana Bízová, PhDr. Markéta Novotná
Počet stran:	13
Počet exemplářů:	6
Pomůcku schválil:	Mgr. Jan Edl